

۱۵۴۹۵۵۴

گلستان سعدی

شرف الدین مصلح بن عبدالله سعدی شیرازی

www.ketab.ir

انتشارات ساحل زندگی

تهران - ۱۳۹۶

سرشناسه: سعدی، مصلح بن عبدالله، ۴۶۹۱ق
عنوان و نام پدیدآور: گلستان سعدی/مصلح بن عبدالله سعدی شیرازی؛
براساس نسخه محمدعلی فروغی
مشخصات نشر: تهران: ساحل زندگی، ۱۳۹۶
مشخصات ظاهری: ۱۸۶ ص
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۸۶۵۷-۱-۰
وضعیت فهرست نویسی: فبا
موضوع: شعر فارسی - قرن ۶ق.
رده بندی کنگره: م ۱۳۹۶ PIR۵۲۱۱
رده بندی دیویی: ۸۵۱/۳۱
شماره کتابشناسی: ۳۴۰۱۲۴۰

انتشارات ساحل زندگی

تهران: خیابان دانشگاه، کوچه رستخیز، پلاک ۶
تلفن: ۱۳۰۰۰۰۰۰۰۰

گلستان سعدی

شرف الدین مصلح بن عبدالله سعدی شیرازی
براساس نسخه تصحیح شده محمدعلی فروغی

ناشر: انتشارات ساحل زندگی
تیراژ: ۵۰۰ جلد
نوبت چاپ: اول - ۱۳۹۶

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۸۶۵۷-۱-۰

قیمت: ۱۲۰۰۰ تومان

فهرست

۵.....	مقدمه
۱۷.....	دیده بیده
۲۹.....	باب اول - در سیرت و اخلاق شاهان
۷۱.....	باب دوم - در اخلاق درویشان
۱۰۵.....	باب سوم - در فضیلت قنات
۱۳۱.....	باب چهارم - در فوائد خاموشی
۱۳۹.....	باب پنجم - در عشق و جوانی
۱۶۳.....	باب ششم - در ضعف و پیری
۱۷۱.....	باب هفتم - در تأثیر تربیت
۱۸۴.....	جدال سعدی با مدعی در بیان توانگری و رویش
۱۹۳.....	باب هشتم - در آداب صحبت

مقدمه

ارجمندترین کتاب نظم فارسی «شاهنامه» فردوسی است و زیباترین کتاب نثر «گلستان» سعدی. این هر دو کتاب به سبب همین که پسندیده خاص و عام شده در دست و پای مردم افتاده و گرفتار دستبرد نویسندگان و خوانندگان گردیده، چنانکه مرز چینی میان به اندازه‌ای که توانستم جست‌وجو کردم و سرانجام ناامید شدم از اینکه از این سر کتاب نسخه‌ای بیابم که بتوان گفت مطابق آنست که از دست مصنف برآمده است.

«گلستان» که اینک منظور نظر ماست، چنینی نماید که از اوایل امر و شاید از روزگار خود شیخ سعدی در استنساخ دچار تحرف و تصرف شده و دیرگاه‌یست که ادبا به این معنی برخورددهاند جز اینکه تا این اواخر ذهن اهل قلم متوجه بوده به اینکه در استنساخ سهو و غلط رفته است ولیکن دمل در نسخه‌های فراوان قدیم و جدید معلوم می‌دارد که بسیاری از تحریفها عمدی بوده و در کتب «گلستان» را نوشته یا نویسانده است آن را موافق ذوق و سلیقه خویش ساختار است. چنانکه شاید دو نسخه خطی از این کتاب یافت نشود که تماماً با یکدیگر مطابق باشند. اینجانب از اول عمر می‌دیدم و می‌شنیدم که مغلوط بودن «گلستان» مورد توجه اهل فضل و ادب گردیده و تصحیح این کتاب گرانبها از امور یست که آرزوی آن را در دل می‌پروراندند ولیکن غالباً از این نکته غافل بودند که این کار به حدس و قیاس و به قوت فضل و سواد و ذوق و سلیقه میسر نیست و چاره منحصر آنست که نسخه‌های قدیمی که نزدیک به زمان شیخ بزرگوار نوشته شده و کمتر گرفتار

دستبرد و تصرف نویسندگان گردیده باشد، به دست آید و مأخذ قرار داده شود. نخستین و شاید تنها قدم صحیحی که تاکنون در این راه برداشته شده، آن است که استادگرامی آقای عبدالعظیم قریب گرکانی برداشته‌اند که گلستانی به خط بسیار خوش، که ممکن است به قلم میرعماد معروف باشد، به دست آورده‌اند و نویسنده آن در سال ۱۰۲۱ در پایان کتاب اظهار کرده است که از روی نسخه‌ای که در سال ۶۶۲ به دست مصنف نوشته شده استنساخ نموده است و آقای قریب از روی آن نسخه به طبع «گلستان» اقدام کرده، مقدمه‌ای محققانه در ترجمه حال شیخ سعدی و مقام بلند او در سخن‌سرایی و چگونگی احوال «گلستان» منجمل به تحقیقات بسیار سودمند و نیز توضیحاتی در آخر کتاب بر آن افزوده و آن را به دست که این «گلستان» صحیح‌ترین نسخه‌ایست که تاکنون به چاپ رسیده و آن را به نفع نفیس و توضیحات همیشه باید مورد استفاده دانش‌طلبان باشد.

ولیکن پس از تأمل در آن، رها بقیه با بعضی نسخه‌های کهنه دیگر، چنین به نظر می‌رسد که آن نیز کاملاً مصابق باشد. اصل «گلستان» نیست و نویسنده یا خود باز تصرف در عبارات شیخ را روا داشته یا نسخه‌ای که از آن رونق گرفته، بلاواسطه منقول از خط شیخ نبود و در نسخه‌ای واسطه تصرفات به عمل آمده و بنابراین هنوز به یافتن نسخه صحیح «گلستان» باید چشم داشت.

در مسافرت‌هایی که من به اروپا نمودم، به راهنمای دست دیرینه گرامی دانشمند خود آقای محمد قزوینی که مقامات علمی این‌ها را به اهل فضل معلوم است و محتاج به شرح و بیان نیست، آگاه شدم که در کتابخانه ملی پاریس، نسخه‌ای از «کلیات سعدی» موجود است که در سال ۷۶۸ نوشته شده و منسب به صحیح است.

این اکتشاف مشوق من شد که در امر «گلستان» به تحقیق پردازم. آقای قزوینی لطف فرموده از آن «گلستان» برای من عکس برداشتند. در تهران هم دوستان دانش‌پرور، در این باب یاری کردند و وزارت معارف نیز مساعدت و همراهی

فرمود و چندین نسخه کهنه «گلستان» به دست آمد که البته نسبت به «گلستان» های چاپی و نسخه‌هایی که در این سیصد چهارصد سال گذشته نوشته شده، صحیح‌تر بود اما هیچ‌یک مقصود را کاملاً حاصل نمی‌نمود.

عاقبت در اصفهان یک نسخه یافت شد که به ذوق خود اینجانب و به تصدیق بسیاری از اهل بصیرت، می‌توان آن را صحیح‌ترین نسخه‌ای که تاکنون به نظر آمده است هزار افسوس که یک نقص و یک عیب بزرگ دارد: نقص آن اینکه در حدود چند صفحه از آن افتاده و به این واسطه، قریب یک خمس از تمام «گلستان» رافاقت است. عیب آن اینکه دارندگان این کتاب هم مانند بسیاری از کتاب، مرخصی دخیل بصرف داشته و در بسیاری از مواضع کلمات و عبارات را تراشیده و به سلیقه خود درست کرده‌اند، یا جمله‌هایی بر آن در متن یا حاشیه افزوده‌اند. و نیز این نسخ از غلط کتابتی هم خالی نیست یعنی اغلاطی دارد که نویسنده سهواً خطا کرده است.

از این دوسه فقره عیب و نقص، بگذریم. این کتاب بهترین نسخه‌های «گلستان» به نظر می‌رسد و گذشته از اغلاط کتابتی، همان‌طور که در آن قلم برده شده است، و تشخیص بعضی از آنها به آسانی و بعضی به دشواری ممکن است، شاید بتوان گفت که تقریباً مطابق است با آنچه از قلم شیخ سرمدی به دست آمده است.

پس چنین به نظر رسید که اکنون می‌توان نسخه‌ای از «گلستان» تهیه کرد که نسبتاً صحیح و به قلم شیخ اجل نزدیک باشد، و جناب آقای مهندس آفر حکمت وزیر معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه که برای نشر و ترویج علم و ادب سری پرشور دارند و از هیچ اقدام و اهتمامی در این راه فروزگذار نمی‌کنند، اینجانب در این امر شده اسبابی که برای حصول مقصود لازم بود فراهم نمودند، یعنی هر نسخه از «گلستان» که هر جا نشان داده شد به هر وسیله بود عین یا عکس آن را به دست آوردند و به اختیار اینجانب گذاشتند، علاوه بر این آقای حبیب یغمائی از اعضای با فضل وزارت معارف را که دارای ذوق سلیم و طبع شاعری و عشق مفرط به کارهای ادبی می‌باشند، به دستیاری اینجانب گماشتند

و ایشان استنساخ و عملیات مربوط به چاپ و تصحیح و کلیه زحمات را بر عهده گرفته در امور مادی و معنوی این کار با اینجانب مساعدتی بسزا نمودند و از هیچ نوع همکاری دریغ نداشتند از این رو من نظر به عشقی که به کتاب «گلستان» داشتم و اسبابی که فراهم دیدم به این کار دست بردم و برای اینکه به درستی معلوم شود که در تهیه این نسخه، چه روش اختیار شده است توضیحات ذیل را می‌نگارم: نسخه اصفهان که وصف آن کرده آمد، اصل و متن قرار داده شد و کاملاً از آن تبعیت نمودیم، مگر در مواضعی که غلط بودن آن را یقین کردیم، و در این موارد تجاوز از آن را جایز بلکه واجب شمردیم و آنچه از روی نسخه‌های معتبر دیگر یافتیم، به جای آن گذاشتیم و این مواضع هم دو قسم بود: یکی آنکه غلط بودن بر اساس املا یا عیب و نقص کلمه و عبارت آشکار بود مانند «حاضر» به جای «مناظر»، «عمر» به جای «عمر و»، «مشاور الیه» به جای «مشار الیه» و «جهلت» به جای «جاهت»، «مخالفت» به جای «مخافت» و امثال آن.

دیگر مواضعی که غلط بودن آنها این اندازه آشکار نیست ولیکن بر حسب سیاق عبارت و ذوق و ملاحظه وزن شعر، مخصوصاً با اتفاق یا اکثریت نسخه‌های کهنه معتبر دیگر، توانستیم مطمئن شویم که در آن نسخه، غلط واقع شده است. مانند اینکه به جای «ارکان دولت پسندیدند» نوشته شده است «ارکان دولت پسندید» و به جای «شکر نعمت بگفتم و زمین خدمت ببوسیدم» نوشته شده است «شکر خدمت بگفتم و زمین خدمت ببوسیدم» و به جای «و بداندیشه و از کس غم نیست» نوشته شده است «از نیک و بد و اندیشه و از کس غم نیست» و از این قبیل.

مع هذا در این قسمت باز از تجاوز از متن، تا می‌توانستیم خوددار کردیم و ذوق و سلیقه خود را حاکم قرار ندادیم. مگر در مواردی که به نظر ما آشکار و حتم بود که نسخه اصل غلط است. با وجود این به احتیاط اینکه مبادا فهم و ذوق ما به خطا رفته باشد و برای اینکه خوانندگان از تمام آن متن کاملاً آگاه باشند و بتوانند حکومت کنند هر جا که از آن تجاوز کرده‌ایم، در حاشیه، نسخه اصل را به دست

داده‌ایم و آنجا که در حاشیه حرف «ص» گذاشته شده، علامت آنست که در نسخه اصل چنان بوده و ما در آن تصرف کرده‌ایم.

از این موارد گذشته، تخلف از نسخه‌ای که آن را اصل قرار داده‌ایم جایز نشمردیم؛ هر چندگاهی نسخه‌های دیگر می‌دیدیم که به نظر بهتر می‌آمد و با آنکه بعضی از دوستان از این جهت تأسف می‌خوردند بلکه سرزنش می‌کردند از شیوه خود دست برداشتیم، زیرا بنای ما بر این نبود که «گلستان» را مطابق ذوق و سلیقه خود بترتیب دهم و هیچ نسخه دیگر را هم نیافتیم که بیش از نسخه اصفهان لایق اعتماد و اتکا باشد تا به تعبد از آن متابعت کنیم، فقط برای اینکه خاطر خوانندگان از اختلاف نسخه‌ها مستحضر باشد و بتوانند حکومت کنند، هر جا نسخه‌ای به نظر بهتر نسخه اصل، مرجح یا لااقل با آن مساوی بود - خاصه مواردی که اکثر نسخه‌های معاصر با آن معادل دیده می‌شد - در حاشیه نسخه بدل قرار دادیم و از توسعه این نسخه‌ها پرهیز کردیم زیرا اختلاف نسخ به اندازه‌ای فراوان است که تعرض همه زیانناک، بی‌نتیجه و فایده، و فرع زاید بر اصل می‌نمود.

و اما در قسمتهایی که نسخه اصفهان ناقص بود، به نسخه‌های کهنه دیگر مراجعه کردیم و چون هیچیک را چنانکه اشاره شد قابل اعتماد تام نیافتیم در موارد اختلاف به متابعت از اتفاق یا اکثر نسخ، اکتفا کردیم، و سلیقه خود را کمتر حاکم ساختیم.

حاصل اینکه کتابی را که به نظر خوانندگان می‌رسد، نسخه صحیح «گلستان» چنان که از قلم شیخ سعدی به در آمده است معرفی نمی‌کنیم و اصل نمی‌دانیم به چنین آرزویی می‌توان رسید یا نه، ولیکن تصور می‌کنم نسخه به آن نزدیک شده‌ایم و شاید بتوان گفت آنچه از قلم شیخ در آمده، از این متن یا نسخه بدلهایی که متعرض شده‌ایم، بیرون نیست. مع‌هذا همواره باید امیدوار بود که نسخه‌های بهتر و صحیح‌تر به دست آید و هر کس ما را به چنین چیزی رهبری کند که از این پس بتوانیم این نسخه را بهبودی دهیم و تکمیل کنیم مایه امتنان، و به ادبیات فارسی خدمتی بسزا خواهد بود. چنانکه نسبت به همین متن و

نسخه بدلهایی که اختیار کرده‌ایم، هر کس نظر انتقادی بکند، اگر چه با تازینه سرزنش همراه باشد، با کمال امتنان نگریسته و با نهایت بیطرفی مورد استفاده قرار خواهیم داد و خوانندگان محترم را متوجه می‌سازیم که از اقدام به طبع این «گلستان» ما نه استفاده مادی در نظر داشتیم نه کسب شهرت و اعتبار، و فقط از راه تعشق به «گلستان» و به آرزوی رسیدن به نسخه صحیح‌تری از آن، تحمل این زحمت را بر خود هموار کردیم و بیش از خود شیخ سعدی در تصنیف کتاب، از عمر گرانبهایه بر آن خرج نمودیم و امیدواریم کسانی که «گلستان» را قابل تعشق می‌دانند و میسرشان می‌شود، شخصاً یا به یاری خود ما از اصلاح و تکمیل این نسخه بهره‌مند و چاپهای آینده دریغ ننمایند.

در صورت تألیف این کتاب هم تصرفی کرده‌ایم و آن این است که بر حسب معمول، شماره بیت، مصرع و قطعه و امثال آن نکرده‌ایم زیرا اولاً یقین نیست که خود شیخ سعدی این کار را کرده و احتمال قوی می‌رود که این اشارات را بعدها استنساخ‌کنندگان افزوده باشند و فرضاً که چنین نباشد، این اشارات زمانی واجب بوده که سر و نشر را به یکسره می‌نوشتند و مطالب را از هم جدا نمی‌ساختند.

دیگر اینکه در دیباچه، عناوین مانند: «سبب تألیف کتاب» و «عذر تقصیر خدمت» و «ذکر امیر کبیر» و امثال آن را، و در باب هفتم، عناوین «حکمت» و «پند» و «نصیحت» و مانند آن را حذف کردیم زیرا از مامل مطابقت نسخه‌ها بر ما یقین شد که این عناوین را شیخ سعدی ننوشته و اگر هم چیزی نوشته غیر از این بوده است؛ چنانکه دربارهٔ اتابک ابوبکر و پسر او که هنگام تصنیف کتاب نوشته بوده‌اند و سعدی «گلستان» را به نام ایشان موشح ساخته است «رحمه الله علیه» مانند آن نوشته‌اند و در نسخه بسیار کهنه‌ای که متأسفانه یک ورق بیشتر از آن باقی نمانده بود، در جایی که معمولاً «سبب تألیف کتاب» عنوان کرده‌اند، چنین عنوان دیده شد: «پند از پشیمانی خوردن از دنیا» و در هر حال چون این عنوانها اهمیت و فایده ندارد و یقیناً از قلم شیخ نیست، حذف آنها را سزاوارتر دانستیم.

اینکه چند کلمه هم از نسخه‌های مهم که در دست داشته‌ایم و دوستانی که در این باب مساعدت کرده‌اند می‌نگاریم:

نسخه اصفهان که متن این «گلستان» قرار داده شده متعلق بود به آقای ابوالحسن بزرگزاد و ایشان بی‌مضایقه، نسخه نفیس خود را مدتی مدید به ما تفویض کردند و توفیق یافتن ما در تنظیم این کتاب به مساعدت ایشان آسان گردید.

پس از نسخه آقای بزرگزاد، نسخه‌ای که از همه صحیح‌تر به نظر می‌آمد، متعلق بود به آقای محمدالدین نصیری که به قاعده، در مائه هشتم نوشته شده باشد. ولیکن متأسفانه آن نسخه نیز مانند نسخه اصفهان، هم ناقص بود هم دستخوش تصرف و تحریف شد. بسیاری از کلمات و عبارات آن را تراشیده و عوض کرده‌اند.

پس از آن، بهترین نسخه آن بود که در وی نسخه کتابخانه ملی پاریس عکس برداشته شده و پیش از این مذکور شدیم. آقای صادق انصاری، عضو وزارت معارف، یک نسخه کلیات خطی به اختیار ما گذاشتند که در ۷۹۴ نوشته شده و با اینکه ناقص و منثبط بود، از آن استفاده کردیم.

نسخه‌ای که در کتابخانه سلطنتی به خط بسیار خوش و تند با عالی و جلد گرانبها موجود است و رقم یاقوت مستعصمی دارد نیز مورد استفاده گردیده است و در چگونگی این نسخه تحقیقاتی هست که چون مفصل می‌شود به موقع مناسب‌تری محول می‌نماییم.

آقای اسمعیل امیرخیزی که از عاشقان گلستانند و در مراجعه به نسخ قدیم اهتمام بسیار ورزیده‌اند، راهنمایی‌ها کرده و یک نسخه «گلستان» که بالنسبه کهنه و صحیح بود نیز به اختیار ما گذاشتند.

در ضمن اینکه مشغول تهیه این نسخه بودیم، آگاهی حاصل شد که دو نسخه از «گلستان» در لندن موجود است بسیار کهنه، و ممکن است مورد استفاده باشد.